

ЗНАХІДКИ БІЛОЇ ЧЕЧІТКИ (*CARDUELIS HORNEMANNI*) В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

П.М. Гринюк

Західноукраїнське орнітологічне товариство; вул. Почаївська, 1, с. Батьків, 35563, Радивилівський р-н, Рівненська обл., Україна
West-Ukrainian Ornithological Society; Pochayivska str., 1, Batkiv, 35563, Radvylyvskiy district, Rivne region, Ukraine
✉ e-mail: petrohrynu10@gmail.com

Records of the Arctic Redpoll (*Carduelis hornemanni*) in West Ukraine. - P.M. Hryniuk. - *Berkut*. 27 (2). 2018. - Data about finds of Arctic Redpoll in the western region of Ukraine were summarized and analysed. In total, 20 registrations since mid-19th century are known. Seven ones from them fell on the period of invasion of redpolls during autumn and winter in 2017/2018. All the records were mapped, details of them were described. Observers met Arctic Redpolls since November till February (November – 7, December – 5, January – 5, February – 2, unknown – 1). As a rule, single birds or small groups kept together with flocks of Common Redpolls. During the invasion in 2017/2018, Arctic Redpolls were observed in all cases in mixed-species flocks. Size of them fluctuated from 10 to 200 birds. Features for the field identification of three forms of redpolls (*Carduelis flammea cabaret*, *C. f. flammea*, *C. hornemanni exilipes*) are given. [Ukrainian].

Key words: ornithofauna, migration, vagrant, invasion, flock, identification.

Узагальнена та проаналізована інформація про знахідки білої чечітки на території Західної України. Загалом із середини XIX ст. відомо 20 достовірних реєстрацій виду в межах регіону. 7 із них відмічені під час потужної інвазії чечіток в осінньо-зимовий період 2017/2018 рр. Зустрічали білих чечіток із листопада до лютого. Зазвичай це були поодинокі птахи або невеликі групи у зграях звичайної чечітки. Під час інвазії 2017/2018 рр. біла чечітка у всіх випадках спостерігалася в полівидових зграях. Наводяться польові ознаки трьох форм чечіток фауни України (*Carduelis flammea cabaret*, *C. f. flammea*, *C. hornemanni exilipes*).

Ключові слова: орнітофауна, міграція, заліт, інвазія, зграя, визначення.

Важливим аспектом вивчення птахів є систематизація, узагальнення й аналіз інформації про знахідки рідкісних видів, особливо тих, які є залітними. На підставі цього можна робити висновки про процеси, що відбуваються з популяціями конкретного виду – зміни пролітних шляхів, місць зимівлі та гніздування тощо. Один із таких видів – біла чечітка (*Carduelis hornemanni*). Збільшення кількості спостережників, зростання їх професіоналізму й зацікавленості в пошуках раритетів може в майбутньому привести до зміни поглядів на її поширення та чисельність. Це важливо тому, що для виявлення білої чечітки потрібен детальний розгляд усіх особин птахів у зграях чечіток, оскільки зазвичай цей вид трапляється разом із близьким родичем – звичайною чечіткою (*C. flammea*).

Мета цієї роботи – узагальнення інформації по спостереженнях білої чечітки на території західних областей України.

Згідно сучасних поглядів, рід *Acanthis* включають у межі широкішого роду *Carduelis* Brisson, 1760 (Voous, 1977; Фесенко, Шидловський, 2017). Біла чечітка раніше розглядалася як підвид звичайної чечітки *C. flammea exilipes* (Портенко, 1960; Федюшин, Долбик, 1967). Тепер переважає думка про існування двох політипних видів чечіток: *C. flammea* з підвидами *flammea*, *cabaret*, *islandica*, *rostrata* і *C. hornemanni* з підвидами *hornemanni* та *exilipes* (Кнох, 1988; Svensson, 1992; Паевский, 2015). При цьому форму *cabaret* часто розглядають у статусі виду (Паевский, 2015).

Ареал білої чечітки охоплює тундрову й лісотундрову зони Євразії та Північної Америки (*C. h. exilipes*), а також узбережжя Гренландії (*C. h. hornemanni*). На півночі європейської частини Росії це осілий та кочовий вид, поширений, у порівнянні зі звичайною чечіткою, досить локально. У зимовий період ці птахи кочують у межах лісотундрової й тайгової зон, інколи можуть залітати і значно південніше, досягаючи Передкавказзя (Калякин, 2014). У Білорусі біла чечітка має статус зимуючого в

невеликій кількості, мігруючого виду, що реєструється не кожного року (Никифоров і др., 1997; Гричик, Бурко, 2013). Підтвердженням цього є те, що на станції кільцювання в Россонському районі Вітебської області впродовж 2016–2017 рр. було закільцьовано 14 білих чечіток, що становить 1% від усіх відловлених чечіток (Китель і др., 2017).

На території України біла чечітка є рідкісним залітним видом (Grishchenko, 2004; Фесенко, Бокотей, 2007). У праці І.М. Горбаня (2004) цей вид віднесено до найбільш рідкісних інвазійних птахів, які зимують у країні нерегулярно й переважно трапляються поодинокими особинами або незначними групами. Для нього характерне спорадичне нерівномірне поширення, зимуючі угруповання або локальні популяції дуже нечисленні. У роки зі складними кліматичними умовами біла чечітка взагалі може зимувати лише частково. Чисельність зимуючої популяції на території України в 1980–1990 рр. була оцінена у 100–200 ос. з коливаннями до 20%.

Біла чечітка занесена до додатку II Бернської конвенції, але не належить до видів, яким загрожує небезпека (Годлевська та ін., 2010).

Проблематика польового визначення чечіток України

Польове визначення чечіток є ускладненим у зв'язку з перекриванням фенетичних ознак, тому ми наводимо в таблиці 1 основні діагностичні характеристики за рядом праць (Lansdown et al., 1991; Svensson, 1992; Couzens, 2014; Vinicombe et al., 2014; Demeulemeester, 2017). Достовірна ідентифікація завжди має базуватися на комбінації зовнішніх ознак. Так чи інакше, трапляється досить малий відсоток птахів, яких не можна з упевненістю віднести до того або іншого виду чечіток. Ми наводимо також ознаки для малої чечітки (*C. f. cabaret*), яка зрідка зустрічається на території Західної України.

Таблиця 1

Польові ознаки чечіток фауни України

Field identification of Redpolls of Ukraine

Групи ознак	Чечітка мала <i>C. f. cabaret</i>	Чечітка звичайна <i>C. f. flammea</i>	Чечітка біла <i>C. h. exilipes</i>
Розміри і структура птаха	Малих розмірів птах із коротким хвостом. Мала голова і звичайних розмірів дзьоб.	Виглядає стрункою (втягнутою) і здається меншою в порівнянні з <i>C. h. exilipes</i> .	Часто виглядає більшою з «товстішим» оперенням – нагадує кульку. Високий крутий лоб із товстою шиєю.
Поперек	Дуже смугастий. Покривні верху хвоста рівномірно сіро-коричневі з коричневим кольором облямівки пера.	Від сірувато-білого до жовтуватого, зазвичай смуги сіро-коричневі. Варіює залежно від віку та статі.	Чисто біле забарвлення попереку часто вважається найбільш важливою ознакою. Ширина білої ділянки як мінімум 10 мм (здебільшого 16–22 мм).
Верх тулуба	Темно-коричневий, дуже смугастий. Деякі птахи з блідою центральною частиною на тулубі.	Темний, сіро-коричневий, на відміну від більшості <i>C. h. exilipes</i> . Голова часто сіріша, ніж ділянка за нею.	Цілоком блідий. Задня частина тулуба білувата з коричневою смугастістю. Білий колір домінує.
Боки та низ тулуба	Широкі (жовтуваті) коричневі смуги тягнуться по боках від грудей до кінців боків. Завжди добре виражена посмугованість на всій ділянці боків тулуба.	Забарвлення варіює, але зазвичай боки й низ тіла дуже посмуговані.	Тонкі смуги по боках тулуба. Самки й молоді особини більше посмуговані.
Покривні низу хвоста	Дуже посмуговані на блідому, але частіше на жовтувато-коричневому фоні	Типова стрілкоподібна смугастість. Є самці, у яких смугастість низу хвоста цілоком відсутня.	Чисто білий колір завжди наявний. Може бути дуже тонка (до 2 мм) смужка. Стрілкоподібна смугастість відсутня.
Крило	Крилові смуги рівномірно широкі, здебільшого коричневого відтінку. Першорядні та другорядні пера жовті.	Колір крилової смужки варіює, але здебільшого вона біла з жовтуватим або коричневатим відтінком (коли птах у свіжому пері).	Крилова смужка широка, білого кольору.
Голова	Боки голови коричневі, вушні пера темно-коричневих відтінків.	Вушні пера темніші, ніж у <i>C. h. exilipes</i> . Ледве помітна брова.	Виразний жовтуватий відтінок боків голови й потилиці, особливо пізно восени. Бліда потилиця із м'якки світлими смугами.
Форма дзьоба	Пропорційно нормальний вигляд, типової конічної форми дзьоб.	Дзьоб здається довгим із прямим наддзьобком (часто злегка випуклий на кінці).	Як правило дзьоб короткий, більш конічний із прямим наддзьобком (рідко випуклий на кінці).

Насамперед у польових умовах необхідно звертати увагу на такі ознаки як забарвлення боків і низу тулуба, поперек та покривних пер хвоста. Якщо птах має «класичні» ознаки, то проблем в ідентифікації виникнути не повинно.

Знахідки білої чечітки в Західній Україні до 2017 р.

Перші згадки про спостереження цих чечіток датуються серединою XIX ст. У роботі В. Дзедушицького про птахів околиць Христонополя (Червонограда) й Сокаля (Бокотей, 1992; Дзедушицький, 1992) про один із видів наведена наступна інформація: «*Acanthis canareus*. Взимку 1851 р. один самець вбитий в зграйці звичайних чечіток, чи було їх там більше – не знаю. Взагалі сумніваюся, щоб

вона утрималася як окремий вид, думаю, що це тільки північна форма звичайної чечітки». Перегляд синонімічних видових назв результату не дав, але, на нашу думку, однозначно мова йде про білу чечітку.

У праці Я. Доманевського (Domaniewski, 1916) вказано, що два екземпляри *Carduelis flammea exilipes* було здобуто в Галичині (на території теперішньої Львівської області) та зберігаються в Державному природознавчому музеї (ДПМ) у Львові. При цьому в каталозі орнітологічної колекції ДПМ (Бокотей, Соколов, 2000) біла чечітка відсутня! При перегляді фондів музею ми перевизначили чучело дорослого самця звичайної чечітки, здобутої В. Дзедушицьким 20.10.1850 р. (кат. № 2320) в с. Поториця (нині Сокальський район Львівської області), до виду – чечітка біла (фото 1). Вже від часу надходження цього

Таблиця 2

Знахідки білої чечітки на території Західної України до 2017 р.
Records of the Arctic Redpoll on the territory of West Ukraine before 2017

№	Дата	Місце та обставини зустрічі	Джерело	Примітки
1	20.11.1850 р.	1 ос. здобута в с. Поториця (зараз Сокальський район Львівської області).		Чучело зберігається в ДПМ у Львові (кат. № 2320)
2	Зима 1851 р.	1 самець добутий у нинішньому Сокальському районі Львівської області.	Бокотей, 1992	
3	12.1976 р.	3 зграї по 3–10 ос., р. Полтва, м. Львів.	Матеріали..., 1991	Спостерігач – В. Потенко. Спостереження затверджене УОФК.
4	12.1979 р.	1 самець, м. Стрий, Львівська область.	Матеріали..., 1991	Спостерігач – І. Держко. Спостереження затверджене УОФК.
5	25.12.1985 р.	1 самець та 2 самки відмічені в с. Зимна Вода Пустомитівського району Львівської області.	Шидловський, 1999	Спостерігач – І. Овчаров. Спостереження затверджене УОФК.
6	17.11.1988 р.	7 ос. відмічено моновидовою зграєю на узбережжі оз. Люцимер, околиці смт Шацьк Волинської області.	І. Шидловський, особ. повід.	
7	8.01.1989 р.	2 ос. у с. Гаразджа Луцького району Волинської області.	Матеріали..., 1994	Спостерігач – М. Химин. Спостереження затверджене УОФК.
8	Друга половина листопада 1989 р.	1 ос. у зграї серед 10–15 ос. звичайної чечітки на узбережжі оз. Люцимер, околиці смт Шацьк Волинської області.	І. Шидловський, особ. повід.	
9	20.12.1995 р.	В ур. Горбки серед зграйки звичайних чечіток трималося 12 білих (Розточчя, Львівська область).	Гузій, 1997	
10	28.01.1996 р.	3 ос. у змішаній зграї звичайних чечіток і чижів у природному заповіднику «Медобори» (Тернопільська область).	Капелюх, Гузій, 2000	Спостерігач – А. Гузій.
11	2.02.1997 р.	7 ос. разом зі звичайними чечітками на полі поблизу ур. Франкові скелі у природному заповіднику «Медобори» (Тернопільська область).	Капелюх, Гузій, 2000	
12	25.11.2007 р.	Відмічено дорослих самця й самку, які харчувалися на бур'янах у гідропарку в центральній частині м. Рівне.	Ільчук та ін., 2017	Є фото
13	1.02.2008 р.	Пару птахів відмічено поблизу с. Підкормілля разом із 6 звичайними чечітками серед чагарників (Волинська область).	Химин, 2013	

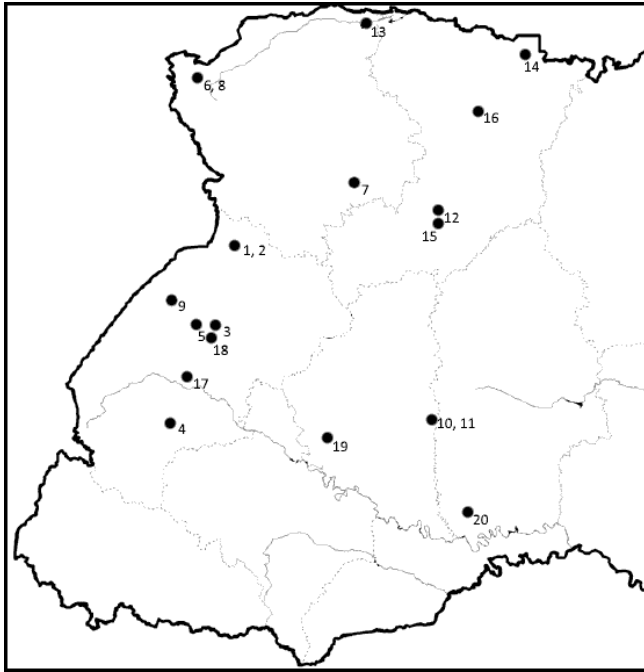
екземпляру в музей виникли неточності у визначенні виду (була визначена і перевизначена потім як чечітка звичайна) та в даті, правильна дата насправді – 20.11.1850 р. (Dzieduszyski, 1880; науковий паспорт № 2320). Такі розбіжності пояснюються чисто механічними помилками при переписуванні дат із етикеток у паспорти, а тих, у свою чергу, в каталоги музею. Наприклад, у цьому науковому паспорті в пункті «Датування, написи, підписи, клейма» вказана дата – 20 Now 1850, а вже в наступному пункті «Докладний опис предмета (колекції)» – 20.10.1850 р. Другого екземпляра нам знайти не вдалося. Можливо, мався на увазі самець, якого, за інформацію В. Дзеду-

шицького (1992), було здобуто взимку 1851 р. У каталозі колекції птахів Львівського ДПМ відсутні чечітки, здобуті в 1851 р. (Бокотей, Соколов, 2000).

У праці А. Дунаєвського (Dunajewski, 1938) є лише загальна інформація: «Птах залітає взимку (К. Штейн)».

З того часу до 1976 р. повідомлень про спостереження цього виду в західних областях України не надходило. Інформацію про спостереження білої чечітки до інвазії 2017/2018 рр. ми наводимо в таблиці 2 у хронологічному порядку.

Не всі спостереження білої чечітки були прийняті Українською регіональною орнітофауністичною комісією

Місця спостережень білих чечіток у західних областях України.

Порядкові номери в таблиці 2 та тексті відповідають точкам на карті.

Localities of records of the Arctic Redpoll in west regions of Ukraine.

Numbers in the Table 2 and text correspond to points on the map.

(УОФК). Так, у її звіті за 1997 р. говориться про реєстрацію цього виду у Волинській області (спостерігач – І.В. Шидловський), але у зв'язку з незадовільним описом або помилковістю визначення виду у природі дане спостереження комісія не затвердила (Шидловський, 1998).

У статті Я.І. Капелюха та А.І. Гузія (2000) говориться про два спостереження цього виду в заповіднику «Медобори» (Тернопільська область). Для першого з них є дата, місце та обставини зустрічі, а для другого – не вказана точна дата. На наше прохання Я.І. Капелюх (особ. повід.) уточнив, що це було 2.02.1997 р.

Інвазія восени та взимку 2017/2018 рр.

Упродовж осені й зими 2017/2018 рр. спостерігалася потужна інвазія звичайної чечітки, а разом із нею у спільних зграях зустрічалася й біла. Інвазія чечіток охопила практично всю територію України – зграї досягли Придунайського регіону в Одеській області (Яковлев, 2018). Відомості про знахідки білих чечіток також надійшли з північних (Гриб, 2017) та центральних областей. У багатьох місцях птахи були сфотографовані*. Нижче ми наводимо детальну інформацію про знахідки цього виду в західній частині України. Пункти спостережень узанані на картосхемі (рис.).

Рівненська область. 9.11.2017 р. 1 ос. білої чечітки ми зареєстрували у зграї разом із 35 ос. звичайної чечітки на території Рівненського природного заповідника (Ста-

росільське лісництво, Рокитнівський район; власні дані; фото є) (№ 14). 10.12.2017 р. 1 ос. спостерігали у змішаній зграї, в якій було близько 20 ос. звичайної чечітки та близько 200 ос. польового горобця (*Passer montanus*), на зарослих бур'янами полях на південно-східній околиці м. Рівне (Льчук та ін., 2017; фото є) (№ 15). Одного самця зафіксували 14.01.2018 р. у зграї з 70 ос. звичайної чечітки в долині р. Случ в околицях м. Сарни (власні дані; фото 2) (№ 16).

Львівська область. 3 ос. білої чечітки спостерігали 25.11.2017 р. у зграї разом зі звичайними чечітками (10–15 ос.) в околицях с. Розвадів Миколаївського району (спостережники – М. Скирпан, І. Тимків, особ. повід.; фото є) (№ 17). 15.01.2018 р. 1 ос. у зграї зі звичайними чечітками (близько 50 ос.) між м. Львів і с. Сокольники Пустомитівського району (спостережники – М. Скирпан, О. Дубовик, особ. повід.; фото 3) (№ 18).

Тернопільська область. 8.11.2017 р. 1 ос. трапилася у зграї з 10 ос. звичайних чечіток біля дороги серед полів між с. Переволока і хутором Курдибанівка Бучацького району. Трималася осторонь від них на кущах, а також шукала корм на землі та бур'янах (І. Загородний, особ. повід.; фото є) (№ 19).

Хмельницька область. 14.01.2018 р. відмічено 2 ос. у зграї чечіток звичайних (до 200 ос.) поблизу с. Лисогірка Летичівського району (В. Новак, особ. повід.; фото є) (№ 20). Це спостереження є першим випадком реєстрації білої чечітки на території Хмельниччини (В.О. Новак, особ. повід.).

Фото 1. Чучело білої чечітки у Львівському ДПМ. Здобута В. Дзедушицьким 20.11.1850 р. Фото П.М. Гринюка. Photo 1. Stuffed Arctic Redpoll in Lviv State Museum of Natural History. Bagged by W. Dzieduszycki on 20.11.1850.

* <http://uabirds.org/v2taxgal.php?s=1493&l=ru&p=0>

Фото 2. Самець білої чечітки. 14.01.2018 р., околиці м. Сарни, Рівненська область. Фото П.М. Гринюка.
Photo 2. A male of the Arctic Redpoll, Rivne region.

Загалом на даний час відомо 20 спостережень білої чечітки в західній частині України. Інформація про 7 із них надійшла під час інвазії восени та взимку 2017/2018 рр. Цей вид реєструвався з листопада до лютого включно. Розподіл реєстрацій по місяцях виглядає наступним чином: листопад – 7, грудень – 5, січень – 5 і лютий – 2. Місяць не відомий для одного спостереження. Реєструвалися зазвичай одна або дві особини ($n = 13$), три (3), сім (1), дванадцять (1) і лише в одному випадку були три зграї по 3–10 особин. Під час інвазії 2017/2018 рр. біла чечітка завжди реєструвалася у спільних зграях зі звичайною чечіткою, розмір останніх коливався від 10 до 200 ос. У двох випадках разом із чечітками перебували польові горобці та чижі (*Spinus spinus*).

Подяки

Автор висловлює щирю подяку за надання неопублікованої раніше інформації І.В. Шидловському, М.В. Скирпану, В.О. Новаку, І.В. Загородному. За допомогу в пошуку літератури й огляді музейних експонатів під час написання праці висловлюємо вдячність А.А. Бокотею й П.С. Панченку. Окрема подяка Д.А. Кителю за допомогу в огляді фотографій чечіток.

ЛІТЕРАТУРА

- Бокотей А.А. (1992): Про роботу Володимира Дзедушицького «Spis ptaków okolicy Krystynopola i Sokala nad Bugiem». - Беркут. 1: 97-98.
- Бокотей А.А., Соколов Н.Ю. (2000): Каталог орнітологічної колекції Державного природознавчого музею. Львів. 1-164.
- Годлевська О., Парнікоза І., Різун В., Фесенко Г., Куцоконь Ю., Загороднюк І., Шевченко М., Іноземцева Д. (2010): Фауна України: охоронні категорії. К. 1-80.
- Горбань І. (2004): Розміри популяцій зимуючих птахів України. - Вісник Львів. ун-ту. Сер. біол. 35: 23-29.
- Гриб О.В. (2017): Спостереження рідкісних та маловивчених видів птахів у Житомирській та Хмельницькій областях у 2009–2017 рр. - Беркут. 26 (2): 83-89.
- Гричик В.В., Бурко Л.Д. (2013): Животний мир Белоруси. Позвоночные. Минск: Изд. центр БГУ. 1-399.
- Гузій А.І. (1997): Фауна і населення хребетних західного регіону України. Т. 1. Розточчя. К. 1-161.

Фото 3. Біла чечітка. 15.01.2018 р., околиці м. Львів. Фото М.В. Скирпана.
Photo 3. An Arctic Redpoll. Vicinity of Lviv city.

- Дзедушицький В. (1992): Список птахів околиць Христинополя і Сокала над Бугом. - Беркут. 1: 98-110.
- Ільчук В.П., Гринюк П.М., Добринський О.В., Журавчак Р.О., Франчук М.В. (2017): Нові види птахів у фауні Рівненської області. - Беркут. 26 (1): 8-10.
- Калякин М.В. (ред.) (2014): Полный определитель птиц европейской части России. М.: ООО «Фитон XXI». 3: 1-336.
- Капелюх Я.І., Гузій А.І. (2000): Орнітофауна заповідника «Медобори». - Запов. справа в Україні. 6 (1-2): 59-67.
- Китель Д.А., Кузьменкова А.М., Шапович Д.И. (2017): О миграции чечеток (*Carduelis flammea flammea*, *Carduelis flammea cabaret*, *Carduelis hornemanni exilipes*) в Беларуси. - Актуальные проблемы зоологической науки в Беларуси. Сб. статей XI Зоологической Международ. научно-практич. конфер., приуроч. к десятилетию основания ГНПО «НПЦ НАН Беларуси по биоресурсам», Минск, 1–3 ноября 2017 г. Минск. 192-196.
- Матеріали орнітологічних спостережень, затверджених Українською орнітофауністичною комісією (ОФК) в 1989–1990 рр. - Troglodytes. 1994. 4: 4-9.
- Матеріали орнітофауністичних спостережень, затверджених Українською регіональною орнітофауністичною комісією (ОФК) в 1982–1986 рр. - Каталог орнітофауни західних областей України. Орнітологічні спостереження за 1989–1990 рр. Луцьк, 1991. 2: 12-50.
- Никифоров М.Е., Козулин А.В., Гричик В.В., Тишечкин А.К. (1997): Птицы на рубеже XXI века. Минск. 1-187.
- Паевский В.А. (2015): Вьюрковые птицы мира. М.: КМК. 1-272.
- Портенко Л.А. (1960): Птицы СССР. М.-Л.: Изд-во АН СССР. 4: 1-415.
- Федюшин А.В., Долбик М.С. (1967): Птицы Белоруссии. Минск: Наука и техника. 1-520.
- Фесенко Г.В., Бокотей А.А. (2007): Анотований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів). Київ. 1-111.
- Фесенко Г.В., Шидловський І.В. (2017): Зміни у таксономічному складі вітчизняної орнітофауни за останнє десятиріччя. - Бранта. 20: 209-220.
- Химин М. (2013): До інвентаризації хребетних тварин у НПП «Прип'ять-Стохід». Повідомлення 1 (2007–2008 рр.). - Наук. вісник НПППС. 3 (1-2): 47-50.
- Шидловський І. (1998): Звіт орнітофауністичної комісії (ОФК) за 1997 рік. - Інформ. мат-ли Зах. від. Укр. орнітол. т-ва. 9: 19-21.
- Шидловський І. (1999): Звіт Української орнітофауністичної комісії за 1998 рік. - Інформ. мат-ли Зах. від. Укр. орнітол. т-ва. 10: 21-22.
- Яковлев М.В. (2018): Цікаві фауністичні спостереження в Придніпурському регіоні України за період 2015–2018 рр. - Актуальні питання дослідження та охорони птахів. Таварбунари. 206-215.
- Couzens D. (2014): Birds ID insights. Identifying the more difficult birds of Britain. London. 1-273.
- Demeulemeester M. (2017): Identification of Redpolls, a compination. 1-49.

- Domaniewski J. (1916): Krytyczny przegląd awifauny Galicji. - Pam. Fiziogr. 23: 5-83.
- Dunajewski A. (1938): Badania nad ptakami Wolynia. - Acta Orn. Mus. Zool. Pol. 2 (17): 335-411.
- Dzieduszycki W. (1880): Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie. Ptaki. Lwów. 1-206.
- Grishchenko V. (2004): Checklist of the birds of Ukraine. - Berkut. 13 (2): 141-154.
- Knox A.G. (1988): The taxonomy of redpolls. - Ardea. 76 (1): 1-26.
- Lansdown P., Riddiford N., Knox A. (1991): Identification of Arctic Redpoll *Carduelis hornemanni exilipes*. - Br. Birds. 84 (2): 41-56.
- Svensson L. (1992): Identification guide to European Passerines. Stockholm. 1-368.
- Vinicombe K., Harris A., Tucker L. (2014): The Helm guide to bird identification. London. 1-384.
- Voous K.H. (1977): List of recent holarctic bird species. Passerines - Ibis. 119 (3): 376-406.